

ARTIKKELI

<https://doi.org/10.33350/ka.142548>

Tyttöjen tila lastentarhoissa ja päiväkodeissa 1940–80-luvuilla

Taina Sillanpää & Outi Ylitapio-Mäntylä

Artikkelissa käsitellään tyttöyttä ja sen rakentumista lastentarhoissa ja päiväkodeissa tilallisuuden näkökulmasta 1940–80-luvuilla. Tilallisuutta tarkastellaan Sojan kolmannen tilan käsitettä hyödyntäen. Tilallisuuden rinnalla aineistoa luetaan sukupuolen ja tyttö tutkimuksen teoretisointien näkökulmista. Tutkimuksessa kysymme: Miten tytöt asetettiin ja miten he asettautuivat lastentarhan ja päiväkodin tilaan 1940–80-luvuilla? Millaisen materiaallisen tilan lastentarha ja päiväkotitarjosivat tytöille? Aineistona käytetään Ebeneser-säätiön ja Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran vuonna 2011–2012 keräämää kirjoitettua muistitietoaineistoa, naisten kirjoittamia muistoja tyttöydestä lastentarhassa ja päiväkodissa 1940–80-luvuilla. Muistitietoaineisto kontekstoidaan aikalaiskeskusteluun käyttämällä virallisia asiakirjoja, jotka edustavat lastentarhojen tilallisiin kysymyksiin liittyneitä arvoja ja ohjeita. Valokuvilla syvennetään muistitietoaineiston sisältöjä. Aineiston analyysissä sovelletaan kerronnallisuutta ja aineistolähtöistä dialogista tematisointia. Tutkimus osoittaa, että puolipäivätoimintaan keskittynyt lastentarhatila näyttäytyy tytöille ominaisena sukupuolittuneen toiminnan tilana, kuten rauhallisena työskentelytilana pöydän ääressä tai salissa tytöille suunnattujen leikkiroolien toteutumipaikkana. Myöhemmin tilojen lisääntyessä myös tyttöjen toimintaympäristö ja roolit laajenivat. Tytöt myös itse rikkoivat näitä perinteisiä rajoja, ja ulkona oli mahdollista rakentaa tyttöyden tilaa sisätiloja laajemmaksi.

Johdanto

Primulan lastentarha oli minunlaiselleni pikkutytölle ihmemaailma. Ihmettelin ihan oikeita esineitä, jotka olivat lapsille sopivankokoisia. Erityisesti keittiövälineet ovat jääneet mieleen. Oli pieni rautahella, irttonaisine hellanrenkaineen, pannuineen ja patoineen. Kotileikkiin oli aina tunkua. (SKS KRA Lastentarha- ja päiväkotimuistot, 2012, s. 453.)

Kyseinen 1950-luvun lastentarhalapsuudesta kertova muisto kiinnittyy fyysiseen, elettyyn ja koettuun tilaan sekä sukupuoleen lastentarhasta pikkutytön ihmemaailmana. Ihmiset liit-tävät tiloihin erilaisia henkilökohtaisia tunteita, toiveita ja pelkoja (Jouhki, 2022, s. 126). Tilat rakentuvat sukupuolittuneiden kulttuuristen merkitysten ja normien, tilajärjestelyjen ja

käytäntöjen sekä käyttäjien vuorovaikutuksessa (Saarikangas, 2006, s. 15). Lastentarha- ja päiväkotilapsuuden muistoja lukiessamme kiinnostuimme siitä, miten kyseisten instituutioiden tilat ovat vuorovaikutuksessa tyttöyden kokemuksiin ja tyttöjen toimintaan ja miten tilalliset murroskohdat näkyvät tyttöyden rakentumisessa varhaislapsuudessa. Aikaisemmin tehdyn tyttötutkimuksen ikäraja rajautuu usein koulun alkamiseen ja kouluikäisten tyttöjen elämän kuvauksiin (Aaltonen & Honkatukia, 2002; Puutio, 2024; Ristaniemi, 2023).

Artikkelissa käsittelemme tilallisuutta tyttöyden näkökulmasta 1940-luvulta 1980-luvulle sijoittuvissa lastentarha- ja päiväkotimuistoissa. Tutkittava ajanjakso sisältää keskeisiä varhaiskasvatuksen historian muutoksia, kuten päivähoitolain voimaantulon vuonna 1973 ja sen myötä lastentarhojen sekä seimien yhdistymisen fyysisesti ja käsitteellisesti saman rakennuksen alle päiväkodeiksi. Ennen tätä toimittiin Hanna Rothmanin (1856–1920) vuonna 1888 aloittaman Saksasta Suomeen rantautuneen fröbeliläisen kansanlastentarhamallin mukaisesti. Lastentarhan idea neljätuntisine toimintoineen 3–6-vuotiaille lapsille sekä kodinomaisine tiloineen jatkui pitkälti päivähoitolain asettamiseen saakka.¹ Vielä 1950-luvulla määriteltiin lastentarhan normaaliosaston tarkoittavan neljän tunnin toimintaa 3–6-vuotiaille lapsille. Vuoden 1951 Komiteanmietinnön mukaan lastentarhan lapsilla oli mahdollisuus kehittää ruumiillisia ja henkisiä taitojaan ikäkautensa mukaisesti sopivien välineiden avulla sekä laajentaa tieto- ja kokemuspiiriään asiantuntevan tarkkailun ja ohjauksen alaisena (Komiteanmietintö, 1951:72). Toiminta sisälsi erilaisia askartelu-, liikunta-, musiikki-, leikki- ja työskentelytunteja.

1970-luvulla kokopäiväryhmien määrän jatkuvasti kasvaessa myös päiväkotiarkkitehtuurissa ja tilasuunnittelussa alettiin huomioida kokopäiväryhmien tarpeet. Samaan aikaan kasvatusilmapiiri alkoi muuttua tottelevaisuus- ja kuuliaisuuskulttuurista kohti keskustelu- ja neuvottelukulttuuria (Korhonen, 2006, s. 54–58). Ensimmäiset viralliset kannanotot sukupuolittuneiden käytäntöjen merkityksestä päiväkodin pedagogisessa toiminnassa ajoittuvat 1970-luvulle, kun Tasa-arvoasiain neuvottelukunta teetti vuonna 1973 tutkimuksen sukupuolirooleista lasten päiväkodeissa (Vehviläinen, 1974). Ennen tätä sukupuoliroolien merkityksestä lastentarhatoiminnassa ei keskusteltu tyttöjen ja poikien tehdessä samoja tehtäviä (Sillanpää, 2021, s. 141–142), vaikkakin esimerkiksi leikkiympäristö oli vahvasti sukupuolittunut tyttöjen ja poikien leikkeihin (Värtö, 2000). Sukupuolten tasa-arvoa pohdittiin jälleen vuoden 1980 Päivähoidon kasvatuskomitean mietinnössä (1980, s. 125), jossa korostettiin, ettei perinteisiä roolikäsityksiä pidä uusintaa esimerkiksi vahvistamalla tyttöjen ja poikien leikkejä eikä lasten toimintamahdollisuuksia rajoittaa sukupuolen takia.

Artikkelissa tarkastelemme arkielämään liittyviä, henkilökohtaisia tyttöyden tilallisia ja materiaalisia kokemuksia, jotka kumpuavat lastentarhojen ja päiväkotien eletystä sekä muistellusta tilasta. Tutkimusaineistona käytämme kirjoitettua muistitietoaineistoa lastentarhoista ja päiväkodeista. Muistitietotutkimuksessa lapsuutta, tässä tapauksessa tyttöyttä, tulkitaan aikuisuudesta käsin kerrontahetken ajankohdan ollessa läsnä. Tutkimuskysymykset ovat: Miten tytöt asetettiin ja miten he asettautuivat lastentarhan ja päiväkodin tilaan 1940–80-luvuilla? Millaisen materiaallisen tilan lastentarha ja päiväkotitarjosivat tytöille?

¹ Friedrich Fröbelin (1782–1852) mukaan leikki on pienten lasten tärkeintä toimintaa. Fröbelin kehittämä leikki- ja työlahjavälineistö sisälsi materiaalia rakentelua ja askartelua varten (Wasmuth, 2020, s. 79). Fröbelin oppilas Henriette Schrader-Breymann (1827–1899) kehitti Fröbelin ajatuksia eteenpäin korostaen arkielämän taitojen opettelua ja kaupunkilasten mahdollisuuksia päästä osaksi luontoa ja maalaiskodin elämää (Allen, 2000, s. 27). Rothman opiskeli Berliinin Pestalozzi-Fröbel-Hausissa Henriette Schrader-Breymannin ohjauksessa ja toi mukanaan maaseudun ja maalaiskodin ihanteiden soveltamisen lastentarhatyöhön sekä fröbeliläiset toimintamuodot.

Teoreettiset lähtökodit: Tyttöys ja tila

Ymmärrämme tyttöyden rakentuvan yhteisöissä sosiaalisena, kulttuurisena ja materiaalisena, ei yhtenäisenä kategoriana (ks. Aaltonen & Honkatukia, 2002). Tyttöys muodostuu ja rakentuu arjen toiminnassa, jota tytöt itse sekä ympäröivä kulttuuri ja tilallisuus määrittävät. Tyttöys siis muuttuu ja elää ajassa ja on kontekstisidonnainen (Puutio, 2024, s. 21). Tyttöyttä määritellään myös suhteessa kunkin ajan käsitykseen naiseudesta.

Tyttötutkimusta varhaiskasvatuksen kontekstissa ei juurikaan esiinny, vaikkakin sukupuolittuneita käytäntöjä on tutkittu osana varhaiskasvatusta (Huuki, 2016; Jouhki, 2022; Ylitapio-Mäntylä, 2009). Siksi haluamme tässä artikkelissa nostaa esille tyttöyden nimenomaan varhaislapsuuden kontekstissa. Tyttöjen historiaa on tutkittu kasvatusalalla erityisesti oppikoulunkäyntiin ja muuhun korkeampaan koulutukseen liittyen (Tuomaala, 2011), naiseksi kasvamisen yhteydessä koulun kontekstissa (Kosonen, 1989), tyttöjen koulutuksesta, luokasta ja sukupuolesta 1920- ja 1930-luvun Suomessa (Kaarninen, 1995) sekä tarkastelemalla suomalaisen kasvatustilajärjestelmän perustamisvaihetta tyttöjen kasvatuksen näkökulmasta (Vehkalahti, 2008). Ristaniemen (2023) tutkimus puolestaan valottaa Suomen saamelaisalueen yläkouluikäisten ja toisen asteen opintoihin siirtyvien tyttöjen elämää historiatietoisuuden, kuulumisen ja sukupuolen näkökulmista. Lapsuuteen liittyviä, muistitietoaan perustuvia tutkimuksia on tehty useita, kuten tutkimus lapsuuden työnteosta ja leikeistä suomalaisessa maalaisympäristössä (Korkiakangas, 1996). Viime aikoina on tutkittu muun muassa lasten kaverisuhteita (Malinen & Tamminen, 2022), lapsuuden leikkejä (Kalliala, 2022), lasten tilaa ja toimijuutta lastentarhoissa ja päiväkodeissa (Sillanpää, 2021) sekä leikkikenttiä lapsuuden muistettuna ja koettuna tilana (Jouhki & Moll, 2023).

Tässä artikkelissa tarkastelemme tyttöjen toimintaa ja toiminnan mahdollisuuksia tilallisuuden ja Edward W. Sojan kolmannen tilan (Thirdspace) teoretisointeihin nojautuen. Tarkastelu avaa toisaalta lastentarha- ja päiväkotitilojen fyysisen ympäristön, jossa tytöt toimivat, mutta myös sen koetun ja eletyn tyttöyden tilan, jota naispuoliset kirjoittajat muistojensa kautta rakentavat. Kolmas tila sisältää tilallisuuden historiallisen, sosiaalisen ja poliittisen tason. Tilallisuuden kokemisessa ja sen merkitysten muotoutumisessa olennaista ovat visuaalisten piirteiden lisäksi ihmiset, heidän toimintansa ja sosiaaliset suhteensa sekä aistimukset, kuten kosketukset ja tuntemukset (Saarikangas, 2006, s. 9).

Sojan (1996) mukaan tilallisuus rakentuu *ensimmäisestä tilasta* (Firstspace), joka on aistein havaittava, materiaallinen ja tarkasti mitattava. *Toinen tila* (Secondspace) käsittää materiaalisesta ympäristöstä syntyneet tulkinnat ja kokemukset. Soja (1996) haluaa kuitenkin purkaa objektiivisuuden ja tulkinnan vastakkainasettelun tuomalla tarkasteluun *kolmannen tilan* käsitteen. Kolmas tila sisältää kaksi edellä mainittua tilaa, mutta ei kuitenkaan ole niiden yhdistelmä, vaan pyrkii ylittämään tilan kahtiajaon sisältäen myös toiminnan ja odotukset tilassa toimimisessa sekä tilan kollektiiviset ja kulttuuriset määritelmät, merkitykset ja arvot. Tilan kokemista ei voi erottaa ihmisestä, joka käyttää tilaa. Kolmannelle tilalle on ominaista pyrkimys muuttaa ihmisen elämän tilallisia käytäntöjä havaitsemalla, tulkitsemalla ja toimimalla.

Esimerkiksi lastentarhan tai päiväkodin ryhmätila voidaan määritellä eri aikoina muun muassa neliömäärien ja jakotilojen mukaan fyysisenä tilana, johon kuuluu tiettyjä leikkivälineitä ja huonekaluja (ensimmäinen tila). Lapsilla on yksilöllisiä kokemuksia ryhmähuoneessa toimimisesta, ja ne vaihtelevat eri aikoina esimerkiksi fyysisten tilojen muuttuessa. Tulkinnat ja kokemukset ovat henkilökohtaisia ja erilaisia esimerkiksi lapsuuden muistossa kuin työntekijän roolista käsin tarkasteltuna (toinen tila). Ryhmähuone elettyinä toiminta-

nan tilana näyttäytyy eri aikoina eri tavoin. Tila rakentuu myös vuorovaikutuksessa niiden odotusten, sääntöjen ja arvojen kanssa, joita aikuiset asettavat lasten toiminnalle.

Kolmas tila liittyy läheisesti relationaalisen tilan käsitteeseen, jossa tila nähdään henkilökohtaisten kokemusten ja toiminnan kulttuurisesti määriteltyjen rakenteiden vuoropuheluna (Soja, 1996; 1999). Tilan tulkinta on sidoksissa tilojen sosiaalisiin ja kulttuurisiin rakenteisiin, jotka ohjaavat toimintaa ja luovat toiminnalle potentiaalin, sekä niihin uudelleenmäärittelyihin, jotka tapahtuvat itse toiminnassa (Vuorisalo ym., 2015). Jos esimerkiksi rakennuksia tarkastellaan vain havaitun tilan näkökulmasta, niiden kulttuuriset, sosiaaliset ja poliittiset merkitykset, jotka sisältävät olennaisesti myös sukupuoleen liittyvät kysymykset, jäävät taka-alalle. Michel De Certeau (2013) määrittelee tilan toimintaa sisältäväksi, harjoitetuksi paikaksi (space is a practised place). Tilan käytännöt eli taktiikat määrittelevät tilassa liikkumista, tekemistä, kuten leikkimistä, arjen jokapäiväisiä mikrotason käytäntöjä ja tapoja puhua näistä käytännöistä (Certeau, 2013, s. 72–77; Raittila, 2008, s. 29–30). Certeau (2013) mukaan taktiikan avulla tilassa vallitsevaa järjestystä ja sääntöjä noudatetaan tai vastustetaan. Lapset aktualisoivat tilan erilaisia mahdollisuuksia teoillaan, liikkeillään ja askelillaan (Saarikangas, 2006, s. 125).

Tässä artikkelissa määrittelemme tilallisuuden relationaalisena vuoropuheluna tyttöyden tilaan liittyvien merkityksellisten kokemusten ja toiminnassa syntyneiden mahdollisuuksien sekä toisaalta lastentarhoissa ja päiväkodeissa ilmenneiden, tyttöyden tilaa muokanneiden kulttuuristen, sosiaalisten ja poliittisten rakenteiden ja sääntöjen välillä. Tyttöyden tila määrittynyt sekä tyttökkultuuria rakentavina konkreettisina että abstrakteina tiloina.

Metodologiset lähestymistavat - Tutkimuskohteena tyttöjen muistot

Tutkimusaineistona käytetään Ebeneser-säätiön ja Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran 1.11.2011 ja 31.12.2012 välisenä aikana keräämää kirjoitettua muistitietoaineistoa. Kirjoitettua aineistoa kertyi 106 vastaajalta yhteensä 1042 sivua sisältäen laajemmin esimerkiksi lehtikirjoituksia aiheesta. Aineisto sisältää muistoja lastentarhojen ja päiväkotien toiminnasta, ympäristöistä ja ihmisistä 1930-luvulta 2010-luvulle lapsuuden, työnteekijöiden ja vanhemmuuden näkökulmasta kirjoitettuna. Kirjoitetut muistot sijoittuvat maantieteellisesti ympäri Suomea, joten ne ovat heterogeenisiä kiinnittyen eri yhteisöihin, paikkoihin ja aikoihin. Lapsuuden näkökulmasta kirjoittaneista muistelijoina naisia oli 60 ja miehiä yhdeksän. Muistitietokeruissa naiset ovat yleensä halukkaampia kirjoittajia kuin miehet (ks. Pöysä, 2015, s. 22). Miesvastaajien vähäiseen määrään on voinut vaikuttaa myös keruun aihepiiriin kiinnittyminen feminiiniselle alueelle, pitkään kodinomaaisuutta korostaneen naisvaltaisen kasvatusinstituution piiriin.

Tässä artikkelissa keskitymme naisten kirjoittamiin muistoihin tyttönä olemisen kokemuksista lastentarhoissa ja päiväkodeissa. Aineistosta rajasimme pois miespuoliset kirjoittajat sekä alle 3-vuotiaina koetuista lapsuusmuistoista kertovat tarinat.² Kaiken kaikkiaan tämän artikkelin tutkimusaineisto käsittää 187 sivua muistitietoaineistoa, joka koostuu 46

² Päivähoitolain voimaantulon myötä vuonna 1973 3–6-vuotiaiden lasten lastentarhat ja alle 3-vuotiaille lapsille tarkoitetut lastenseimet yhdistettiin fyysisesti ja käsitteellisesti saman rakennuksen alle päiväkodeiksi. Aikaisemmin seimet toimivat omina yksikköinä usein sijaiten eri paikassa kuin lastentarhat. Koska aineistona käytetyn muistitietoaineiston keruuohjeessa kehoitettiin kirjoittajia muistelemaan nimenomaan lastentarha- tai päiväkotimuistoja, olemme rajanneet alle 3-vuotiaita koskevan aineiston pois myös päiväkotimuistojen osalta.

vastajaan kertomuksista. Muisteleminen on liikkumista ajassa, sillä muistoja tulkitaan uudelleen ja työstetään yksin tai yhdessä toisten kanssa jatkuvassa prosessissa (Portelli, 2012; Abrams, 2010). Kerrontahetkellä aikuinen muistelee lapsuutta eletyn elämän kokemuksiin kiinnittyen ja sen näkökulmia peilaten, joten muistitieto voidaan määritellä eräänlaiseksi menneen nykyisyydeksi (Käyhkö, 2020, s. 12). Lapsuuden muistoihin liittyy usein nostalgia, jolloin muistot voivat värittyä vahvoilla kuvauksilla iloisesta ja onnellisesta lapsuudesta, mutta ne saattavat sisältää myös melankolisia sävyjä (Hytönen, 2013, s. 7). Muisti kiinnittyy usein fyysisiin paikkoihin ja niitä ympäröiviin sosiaalisiin prosesseihin, suhteisiin, tapahtumiin ja tilanteisiin. Kirjoitetuissa muistoissa lapsuuden henkilökohtaiset tilat voivat hahmottua fyysisen tilan lisäksi henkiseksi mielenmaisemaksi (Jouhki, 2022, s. 126).

Keskeistä muistojen kertomisessa ei ole se, muistetaanko muistot tarkalleen oikein, vaan se, että ne ovat merkityksellisiä kertojalleen. Muistitieto kertoo siitä, mitä muistelijat halusivat tehdä, mitä he uskoivat tehneensä tekohekellä tai mitä he ajattelivat tehneensä kerrontahetken näkökulmasta (Thompson, 2011; Portelli, 2012). Muistitiedossa lapsuuden ääni voidaan tuoda kuuluville aiemman virallisen, institutionaalisen lähdeaineiston rinnalle (Vehkalahti & Jouhki, 2022). Lapsuuden äänet vaihtelevatkin paikassa ja ajassa rakentuen erilaisiksi yhteiskunnissa vallalla olevien emotionaalisten rakenteiden mukaan (Musgrove ym., 2019). Muisteltaessa luodaan ja neuvotellaan yleisesti hyväksyttäviä ja vuorovaikutuksessa toimivia versioita siitä, mitä on koettu tapahtuneen, jolloin yksilölliset muistot sidotaan kollektiiviseen ja sosiaaliseen muistiin (Korkiakangas, 1996, s. 17). Usein henkilökohtaisina pidetyt muistot ovat sosiaalisesti ja kulttuurisesti määrittäytyneitä (ks. Käyhkö, 2020; Sillanpää, 2023, s. 94).

Aineiston analyysi

Olemme hyödyntäneet aineiston analyysissä kerronnallista luentatapaa, joka lähiluvun tavoin vaatii useita lukukertoja ja jopa lukemista rivien välistä (Lindsten, 2011, s. 301). Jokainen muisto on lähestymistavaltaan ainutkertainen (Pöysä, 2015, s. 18–19). Analyysimme eteni yksittäisistä tyttöyden tilallisista kertomuksista kohti laajempia teemoja. Analyysimenetelmänä sovelsimme aineistolähtöistä dialogista tematisointia, jossa analyysi tapahtuu aineiston, kontekstuaalisen tiedon, tutkimuskirjallisuuden ja tutkijoiden oman ymmärryksen välisessä vuoropuhelussa (ks. Koski, 2011, s. 127). Teema-aihiot kiinnittyvät lastentarhojen ja päiväkotien keskeisiin fyysisiin tiloihin, saliin, ryhmä- ja leikkitaloihin sekä pihaan (Hänninen & Valli, 1986; Sillanpää, 2021). Teema-aihiot osoittautuivat toimiviksi ja muodostivat analyysin rungon, johon muistitiedosta avautuvia tyttöyden kokemuksellisia tiloja peilattiin. Analyysissa kiinnitimme huomion tyttöjen toiminnan tiloihin eri vuosikymmeninä erityisesti lastentarhoissa 1940–1960-luvuilla ja päiväkodeissa 1970–80-luvuilla.

Analyysi eteni siten, että toinen kirjoittajista luki aineiston ensin läpi poimien kertomuksista sitaatteja teema-aihioihin ja tyttöyden näkökulmaan liittyen. Samanaikaisesti kerättiin kontekstitietoa tutkittavan ajanjakson tyttöyden tilojen historiallisesta rakentumisesta lastentarhoissa ja päiväkodeissa, joihin muistitieto kiinnittyi. Molemmat artikkelin kirjoittajat lukivat muistitietoaineistoa vuorotellen läpi, ja teemojen sisällöt jäsenyivät vähitellen tutkimuskirjallisuuden, kontekstitiedon ja aineiston välisessä vuoropuhelussa (ks. Käyhkö, 2021). Useamman lukukerran jälkeen huomasimme, että kirjoitettujen muistojen kerronnassa tuli esille erilaisia tasoja; muistojen toistot ja yhtäläisyydet sekä hiljai-

suudet ja eroavaisuudet muodostivat mielenkiintoisia ja hedelmällisiä kysymyksiä ja olivat aineiston analysoinnin keskeinen kohde (ks. Portelli, 1997).

Koska käsittelemme tyttöyden teemaa, on olennaista pohtia käsityksiä tyttöydestä eri aikakerroksissa ja toisaalta tutkijoiden omassa ajassa. Kokijan, kirjoittajan ja lukijan ajallisen etäisyyden ottaminen vakavasti vaatii tutkijalta eri aikojen nykyhetkien hahmottamista (Hytönen, 2016; Pöysä, 2015). Tutkimuksen luotettavuuden näkökulmasta on myös huomioitava keruuhjeen merkitys pohdittaessa kirjoittajien aiheen valintaa ja kirjoitustapaa (ks. esim. Peltonen, 1996, s. 86). Kirjoitusohjeessa ei kohdennettu erityisesti sukupuoleen liittyviä kysymyksiä. Silti kirjoittajat toivat esille kokemuksiaan nimenomaan tyttöyden näkökulmasta muistellessaan varhaislapsuuttaan. Henkilökohtainen käsitys sukupuolesta voi värittää kirjoittajien tyttöyden kokemuksia ja vaihdella sukupolvesta toiseen. Analyysiprosessin edetessä palasimme tyttötutkimuksen näkökulmiin ja pohdimme, miten muistoissa kerrotaan tyttöydestä, millaisia kertomuksia tyttöydelle annetaan ja millaisia tiloja tytöt rakentavat (ks. Ojanen, 2011).

Lapsuutta koskeva muistelukerronta toimii sekä yksilöllisten kokemusten avaajana että yleisempiä historiaikätyksiä toistavana aineistona jokaisen kirjoitetun tarinan ollessa kuitenkin omanlaisensa tulkinta menneisyydestä (Vehkalahti & Jouhki, 2022, s. 387). Artikkelissa käytämme Helsingin kaupunginmuseon kuvakokoelman valokuvia syventämään muisteluaineiston sisältöjä. Emme analysoineet valokuvia, vaan etsimme muistoja havainnollistavia kuvia tuloslukupien teemojen mukaisesti.

Tulos-osio koostuu neljästä alaluvusta, jotka ovat muotoutuneet raaka-aineistosta ja lähiluvun avulla tiivistyneet teemoiksi, joissa teoreettisena viitekehystenä toimivat tilallisuus ja tyttötutkimuksen teoreettiset lähtökohdat. Ensimmäisessä tulosluvussa tarkastelemme laulusalia, tyttöjen roolia ja materiaalisuutta tilassa. Toisessa luvussa keskitymme ryhmätiloihin ja erityisesti ”taitavien ja rauhallisten” tyttöjen toimintaan pöytien ääressä. Kolmannessa luvussa pohdimme tyttöjen materiaalista ja kulttuurista tilaa kotileikin välityksellä. Neljännessä luvussa keskitymme ulkotilojen merkitykseen tyttöjen toiminnassa ja sen binääriin luonteeseen.

Laulusalit roolileikkien näyttämönä

Lastentarhan laulusalit leikkeineen, rooleineen ja rekvisiittoineen edustivat lastentarhatoiminnan ydintä, keskeistä toimintakulttuuria. Avara laulusali toimi yhteisöllisenä, sosiaalisena ja kulttuurisena tilana, jonne eri-ikäiset, eri ryhmistä tulevat lapset³ kokoontuivat opettajan johdolla leikkimään ja laulamaan (ks. Waris, 1928, s. 151). Vuoden 1951 komiteanmietinnössä laulu- ja leikkisalin kooksi suositeltiin 55–60 neliötä, mikä oli lähes kaksinkertainen tila ryhmähuoneisiin verrattuna (Komiteanmietintö, 1951:72, s. 22). Salin varustukseen kuuluivat pitkät, sisäkkäin liukuvat penkit lapsille usein kolmessakin eri koossa sekä piano lauluhetkien säestämistä varten. Salin keskellä oli vapaata tilaa esityksille ja leikille. Tavoitteena oli edistää lasten sosiaalista ja tiedollista kasvatusta (Hänninen & Valli, 1986). Koko talon lauluhetkien asema säilyi muuttumattomana 1920-luvulta 1960-luvulle, jonka jälkeen lastentarhakohtainen vaihtelu lisääntyi. Jatkossakin vähintään kaksi ryhmää

³ 1920–30-luvuilla lastentarhoissa oli n. 75–100 paikkaa 3–6-vuotiaille lapsille, toki joitakin poikkeuksia oli, kuten lähes 300-paikkainen Ebeneser. Toisen maailmansodan jälkeen lastentarhapaikkojen tarve lisääntyi, jolloin etenkin uusille alueille rakennettiin ns. yhdistettyjä seimi-lastentarhalaitoksia paikkaluvun ollessa 100–150 (Hänninen-Valli, 1986, s. 159).

kokoontui yhdessä laulamaan, jotta lauluhetkelle saatiin säestäjä ja ohjaaja (Finne, 1992, s. 78).

Ohjatuissa laululeikeissä esiintyi runsaasti tytöille suunnattuja rooleja rekvisiittoineen. Kirjoittajat kertovat päärooleistaan ja tuovat esille osaamistaan muun muassa kuvailemalla helposti ulkoa oppimiaan monisäkeistöisiä lauluja. Eräs kirjoittaja muistelee 1970-luvun Prinsessa Ruusunen -leikkiä viisivuotiaan tytön näkökulmasta:

Minut valitaan Ruususeksi, koska minulla on pisin tukka, selkään asti. Olen onnellinen valinnasta, mutta vielä onnellisempi olen, kun prinsessiksi valitaan poika, johon olen korviani myöten ihastunut. (SKS, KRA, Lastentarha- ja päiväkotimuistot, 2012, s. 482.)

Prinsessa Ruusunen -leikin hohto ja merkitys muistoissa johtuneen asusteiden lisäksi leikin juonen jännittävydestä sekä sen pitkästä ja merkityksellisestä historiasta. Satua on kerrottu eurooppalaisessa kulttuurissa yli 600 vuotta (Apo, 2018, s. 143). Kirjoittajien muistoissa leikki toteutui eri vuosikymmenillä hieman eri muodoissa joko aikuisjohtoisena laululeikinä, johon sisältyi kruunujen, vaatteiden, kaariporttien ja linnanmuuriköynnösten kaltaista rekvisiittaa, tai vapaampana lasten keskinäisenä leikkinä.

”Tietysti tyttönä olisin halunnut olla sisareni tavoin vaaleakiharainen pitkätukkainen prinsessa. Tarhassa unelmani täyttyi, vaikka minulla olikin lyhyeksi leikattu, suora ja tumma tukka.” (SKS, KRA, Lastentarha- ja päiväkotimuistot, 2012, s. 83.) Aineistossa kuvataan roolileikkien vahvistamaa sukupuolittunutta kertomusta, jossa tietyn roolin esittäminen vaatii tytöltä tiettyjä ominaisuuksia, kuten prinsessaleikissä pitkiä hiuksia, vaikka edellisen lainauksen kirjoittaja saikin roolin lyhyeksi leikatuilla tummilla hiuksilla. Kirjoittajat kertovat toiveista saada prinsessan rooli ja pettymyksistä, kun ei saanut olla ”kevyt ja kaunis” vaan vaikkapa ”ruskea sieni tai linnan muuri”. Kirjoittajien valitsemat verbit kertovat roolin saamisesta, siihen valitsemisesta tai kelpuuttamisesta, jossa opettajilla oli keskeinen valta.

Kirjoittajat kuvailevat myös paineita ”mallilapsena olemisesta” ja ristiriitoja odotetun ja oletetun mallilapsen (tytön) ja toisaalta kokemuksellisen tyttöyden välillä.

Jälkeenpäin, 20 vuotta myöhemmin, kuulin eräältä lastentarhani opettajalta olleeni tarhan ”mallilapsi”. Hän muisti minut kaikkien vuosien jälkeen. Hänen kertomansa mukaan olin lähtökohdiltani varhaiskypsä, hyvätapainen perhetyttö, luonteeltani sosiaalinen, puhelias, iloinen. Tarhassa otettu ryhmävalokuva tuo sen hyvin esiin. Myös sen, että kaikesta esiintymisvalmiudesta huolimatta olin pohjimmiltani ujo. Katson kuvassa maahan, en kameraan. (SKS, KRA, Lastentarha- ja päiväkotimuistot, 2012, s. 84.)

Kaikille tytöille esiintyminen ei ollut mieluista, ja vaikka yllä olevassa katkelmassa kirjoittaja kuvailee itseään puheliaaksi ja sosiaaliseksi, ujous on kuitenkin hänen muistossansa läsnä. Tyttöyden kokemuksellinen tila näyttäytyy katkelmassa ristiriitaisena verrattuna aikuisen määrittelemään mallilapsen olemukseen kilttinä, mutta oikeassa suhteessa sosiaalisena, puheliaana, esiintymistaitoisena ja iloisena, jota lastentarha arvoineen, sääntöineen ja odotuksineen kulttuurisena tilana edusti.

Muistitietoaineistossa on nähtävissä eroja tavassa kirjoittaa eri aikakerroksien välillä. Lastentarha-aikaa kuvattaessa kirjoittajat muistelevat tyttöyttään enemmän toiminnan kohteena ja odotusten toteuttajana kuin itseään aktiivisina toimijoina. On mahdollista, että

1940–50-lukujen näkemyksillä tyttöjen ”luonnollisista vaistoista” järjestyksen, siisteyden ja täsmällisyyden ylläpitäjinä (Päivänsalo, 1948, s. 46) on yhteyksiä tapaan, jolla lastentarhojen tyttönä olemista muistellaan.

Lastentarha-ajan laulusalin tiukasti säädellyistä aikuisjohtoista lauluhetkistä ja tarkasti määritellyistä, sukupuolittuneista, leikkien mukaisista rooliasuista siirryttiin vähitellen päiväkodin vapaampiin juhliin. Niissä toiminta tanssimisineen ja heittäytymisineen sekä laajempi valikoima rooliasuja peikko- ja eläinasuineen edustivat tyttöyden rakentumista uusin tavoin ja antoivat tytöille pukeutumisessa enemmän vapausasteita. Toiminnan ja asujen valinnan vapautuminen mahdollisti moninaisten roolien kokeilun kuten esimerkiksi 1980-luvulta:

Eräänä keväänä päiväkodissa vietettiin Vappujuhlat. Äitini ompeli minulle vanhasta raidallisesta yöasustaan tiikerinaamiaisasun, josta olin todella iloinen. Juhlapäivänä päiväkodin lapset kokoontuivat saliin tanssimaan ja mukana oli myös pikkusiskoni. Tanssimme nauraen selät vastakkain, kädet kynkäsä. Sitten kaaduin ja sain suuren haavan leukaani. (SKS, KRA, Lastentarha- ja päiväkotimuistot, 2012, s. 192.)

Silti tytöille ominaiset roolit olivat edelleen suosittuja:

Halusin olla keijukainen. Minulla oli valkoiset sukkahousut, valkoinen paita, valkoinen mekko, pääseppelä kukkineen ja mitä kauneimmat läpinäkyvät keijusiiivet. Olin kaiketi kaunis ja ihana, niin kuin vain pieni ihmisen alku voi olla. (SKS, KRA, Lastentarha- ja päiväkotimuistot, 2012, s. 59.)

1970-luvulla salin toimintaa määriteltiin virallisemminkin muun muassa lasten ohjausta käsittelevässä käsikirjassa, jossa vapun viettoa päiväkodissa kuvaillaan paljon väriä ja iloa sisältäneenä karnevaalijuhlana naamiaisineen. Sen sijaan kevätjuhlaa luonnehditaan edelleen muodollisena ja ohjattuna juhlana, johon vanhemmat ja sisarukset kutsutaan mukaan seuraamaan lasten iloista ”ohjelmansuoritusta” (Heikkinen & Rautakivi, 1972).

Taitavat tytöt pöytien ääressä

Vuoden 1951 komiteanmietinnössä suositeltiin puolipäiväisten normaaliolosuhteiden lapsille kutakin lasta kohden kahden neliön ja kokopäiväosastolle kolmen neliön tilaa osastohuoneen ollessa 25 lapselle 32–38 neliön suuruinen (Komiteanmietintö, 1951:72). Kun tämän kokoiseen tilaan sijoitettiin tuolit ja pöydät 25 lapselle, oli toiminta keskitettävä pitkälti pöytien äärelle. Normaaliolosuhteiden tavoitteena oli luoda jokaiselle lapselle suotuisat mahdollisuudet pedagogiseen toimintaan erilaisten askartelumuotojen, sopivan välineistön ja koulutettujen kasvattajien avulla (Axelsson, 1950). Muistoissa kuvaillut pöytien ääressä työskentely ja taitojen harjoittelu heijastelevat lastentarhan pedagogista arvomaailmaa. Lapset istuivat rauhallisesti omalla paikallaan keskittyen omaan työhönsä, esimerkiksi piirtämiseen, neulomiseen, pujotteluun tai leikkaamiseen.

Pöytätyöskentelyä ja kädentaitoja harjoiteltiin paljon. [...] Mummo oli opettanut minut kutomaan jo 5-vuotiaana ja muistan kuinka olin ylpeä osatessani jo kutoa. Monille muille lapsille se oli aika tuskasta puuhaa. (SKS, KRA, Lastentarha- ja päiväkotimuistot, 2012, s. 201.)

Lastentarhoissa lapset olivat helpoimmin valvottavissa heidän toimiessaan pöydän ääressä. Lastentarhojen ryhmähuone sijoitettiin siten, että huoneesta oli näkyvyys muihin tiloihin, jolloin lapsia voitiin valvoa ja kontrolloida yhdestä paikasta (Westberg, 2010, s. 76; ks. myös Certeau, 2013, s. 74). Ahtaiden ryhmätilojen tarjoamat toiminnot sopivat tytöille, joiden ajateltiin olevan innostuneempia ja taitavampia keskittymistä ja taitoa vaativien tehtävien tekemisessä (Vehviläinen, 1982). Vielä 1960-luvulla tyttöyteen liitettiin kiltteys, hiljaisuus ja hillitty käytös (Malinen & Tamminen, 2022, s. 356).

Kuva 1. Kuvassa Kylänevan lastentarhan tytöt kirjaillemassa vohvelikangaspyyhkeitä 1950-luvulla. Kuva: <https://www.helsinki.fi/>.

Muistitietoaineistossa pöydän ääressä työskentelyyn liittyvät kuvaukset vähenevät 1970-luvulle tultaessa, vaikka kritiikki tuokiokeskeistä suunnittelutraditiota kohtaan oli vasta alkamassa (Korhonen, 1989). Kokopäiväryhmien yleistyessä päiväkoteihin suunniteltiin erillisiä jakuhuoneita, mikä mahdollisti itsenäisemmän leikin ilman aikuisia (Sillanpää, 2021). Vuonna 1980 laaditussa ohjeistuksessa yhden ryhmän kotialueella neliömäärät kaksinkertaistuivat osapäiväryhmien kohdalla niiden ollessa neljä neliötä ja kokopäiväryhmissä kuusi neliötä lasta kohden (Päiväkodin toimitilojen suunnittelu, 1980, s. 4). Leikki- ja lepoalueen suunnittelun lähtökohdaksi määriteltiin tavoite suljetusta ja rauhallisesta tilasta lasten omaehtoisin leikkeihin. Lisäksi todettiin tarve lattiatilaan suurimuotoisia leikkejä varten rakenteluun ja isojen leikkivälineiden käyttöön (Päiväkodin toimitilojen suunnittelu, 1980, s. 4), kuten muistossa 1980-luvulta kerrotaan: ”Päiväkodissa on yksi huone, jossa on pelkkiä patjoja. Niistä rakennamme muiden lasten kanssa majoja ja linnoja” (SKS, KRA, Lastentarha- ja päiväkotimuistot, 2012, s. 482). Lisääntyneet neliöt ja jakuhuoneet näkyvät muistitietoaineistossa vapaamman toiminnan ja leikin elettyinä tiloina. Virallisestikin hallinnan käsite määriteltiin laveammin luonnehtimalla sitä aktiiviseksi toiminnallisuudeksi, ei ainoastaan hiljaisuudeksi ja paikallaan istumiseksi (Heikkinen & Rautakivi, 1972, s. 25).

Erityisesti ujoiksi ja hiljaisiksi itseensä kuvaillleet kirjoittajat kokivat pöydän ääressä työkentelyn edelleen tärkeänä ja palkitsevana toimintana. 1970–80-luvulla kertomuksissa nousee esille myös aktiivinen vastustus aikuisia kohtaan:

Luultavasti kikattelumme rasitti aikuisia, sillä muistan kerran, kun meidän suut uhattiin (tosissaan vai leikillisesti?) teipata kiinni. Koska olimme nokkelia pikkutyttöjä, päätimme säästää aikuisilta sen vaivan ja teippasimme suut itse kiinni. Monta kierrosta maalarinteippiä pään ympäri, niin johan ollaan hiljaa! Suurempi toru siitä sitten tuli, että olimme olleet näin omatoimisia. (SKS, KRA, Lastentarha- ja päiväkotimuistot, 2012, s. 20.)

Kirjoittaja viittaa uhmakkuuden tunteeseen ja kokemukseen tiukemmasta kurista verrattuna kerronta-aikaan 2010-luvulla. 1970–80-luvuilla toiminta päiväkodeissa oli kuitenkin jo vapaampaa kuin aikaisempien vuosikymmenien lastentarhoissa, mitä muistelukerronnan avoimemmat vastarinnan kuvaukset ilmentävät.

Kotileikit tyttöden maailmoina

Useimmissa lastentarhoissa oli erillinen leikkihuone, joka oli kunkin lapsiryhmän käytössä vähintään yhtenä päivänä viikossa. Leikkihuoneessa sijaitsi yksi tai useampi huolella rakennettu kotileikki. Myöhemmin ryhmähuoneiden neliöiden kasvaessa jokaiselle ryhmälle erotettiin oma sermillä tai siirrettävällä väliseinällä varustettu nukkenurkkaus (Finne, 1992, s. 46). Kotileikin perinteitä noudattavat kuvaukset jatkuvat muistoissa läpi tutkittavan ajanjakson. Ne heijastelevat lastentarhatyön uranuurtajan Elisabeth Alanderin (1859–1940) näkemyksiä leikkiruoleista, joissa tytöt hoitivat lapsia ja taloutta ja pojat leikkivät liikkunnallisimpia leikkejä, kuten ratsastivat tai toimivat veturinkuljettajina (Alander, 1923). Leikkihuoneeseen tai -nurkkaukseen sijoitetut leikit ja niiden välineistöt edustivat stereotyyppisen feminiinistä maailmaa. Värtö (2000, s. 129) toteaa, että päiväkotit ja sen tilasuunnittelu liitettiin vielä 2000-luvun alussa tytöille sopivaan kontrolloitavaan ja rajattuun sisätilaan, kuten vaivattomasti valvottavaan leikkinurkkaukseen verrattuna rajumpia, perinteisen maskuliinisia leikkejä pojille tarjoavaan ulkotilaan, jossa valvonta oli vähäisempää.

Kuvauksiin ”pienten äitien” toiminnallisesta leikistä sisätiloissa ja oikeita tarve-esineitä muistuttaneista, lasten käteen sopivista leikkivälineistä yhdistyy nostalgisia sävyjä ja idyllisiä tunnelmia kuten muistossa 1950-luvulta: ”Leikkihuoneessa oli ainakin kauppa- ja kotinurkkaus. Aurinko paistoi sisään ruutuikkunoista, tunnelma oli idyllinen kuin Carl Larssonin kotimaalauksissa.” (SKS, KRA, Lastentarha- ja päiväkotimuistot, 2012, s. 215.) Nostalgia välittää tunnetta ajasta, jolloin kaikki oli paremmin kuin nykyisin, ja sitä sävyttää kaipuu palata menneisyyteen (Korkiakangas, 1999, s. 173). Kirjoittaja maalaa eteemme kuvan auringon paisteesta Carl Larssonin kodissa ja vie meidät mukaansa 70 vuoden takaiseen tunnelmaan.

Kuva 2. Kuvassa tyttöjen kotileikki 1940-luvulla. Kirjoittajat muistelevat lastentarha-ajan oikeita, lapsille sopivankokoisia esineitä. Kuva: Helsinginkuvia.fi.

1800–1900-lukujen vaihteen leikkivälineet suunniteltiin ja valmistettiin pääosin aikuisten näkemysten mukaan ja niitä hallitsivat aikuisten käsitykset lapsista sekä tytöille ja pojille sopivista leikeistä (Lönnqvist, 1992). Tämä suuntaus oli näkyvässä myös Lastentarhoissa pitkälti lastentarhatoiminnan loppuun saakka. 1940–50-lukujen taitteessa vallalla ollut naisihanne korosti äitiyden merkitystä, äitiä kasvattajana ja viihtyisän kodin vaalijana. Opettajat ylläpitivät sukupuolirooleja, ja erityisesti tyttöjen kotileikkiin ladattiin odotuksia heidän kasvattamisestaan traditionaaliseen kotiäidin rooliin (Backman Prytzin & Forsberg Koel, 2023). Myös perheiden ja yhteisöjen perinteiseen, ylisukupolvisia odotuksia toistavaan kasvatukseen kiinnittyvät oletuksia tyttöjen roolista toimia kodin hoidollisissa tehtävissä (Ristaniemi, 2023, s. 290).

Nukkeleikkihuone tuntui todella hienolta! Huoneeseen pystyi rakentamaan useita koteja, joissa sitten nukkeja hoitelimme. Tarhaan oli saatu uusia, hienoja silmiään aukovia ja sulkevia pitkätukkaisia nukkeja. Muistan erityisesti sen, kuinka pesimme, kuivasimme ja puimme nukkeja. Kävimme myös kylässä naapurissa nukkeinemme. Nuken vaatteita saattoi myös silittää. Tarhassa oli pieniä silitysrautoja, joilla me ”pikku-äidit” nukenvaatteita huolsimme. (SKS KRA Lastentarha- ja päiväkotimuistot, 2012, s. 381.)

Edellä oleva lainaus 1960-luvun nukkeleikeistä ilmaisee tyttöjen aktiivista, mutta perinteiseen roolijakoon perustuvaa toimintaa kotileikeissä. Kotileikki lastentarhoissa ilmentääkin

omalta osaltaan odotuksia erityisesti tyttöjen tulevaisuuden elämäntehtävään liittyen (ks. Backman Prytz & Forsberg Koel, 2023).

1970–80-luvuilla alettiin tiedostaa päiväkodissa vallitsevia sukupuolten välisiä eroja. Sukupuoli-erojen vähentämiseen pyrittiin muokkaamalla asenteita ja järjestämällä lapsille työskentelyä, jossa sekä tytöt että pojat olivat mielellään mukana (Heikkinen & Rautakivi, 1972, s. 31). Kuitenkin ehdotukset vapaan leikin sisällöistä noudattivat perinteistä kaavaa, kuten kotileikki, nukkekoti, kauppaleikki, autokorjaamo, linja-auto ja pankki (emt., s. 88–91). 1980-luvun suunnitteluohjeistuksessa painotettiin, että leikkiä ei pidä rajata nimettyihin nurkkauksiin tai yksityiskohtaisesti määriteltyihin huoneisiin, vaan sen tuli laajentua ja muuttaa jatkuvasti muotoaan (Päiväkodin toimitilojen suunnittelu, 1980, s. 19). Vaikka arvomaailma ja fyysisen ympäristön rakentaminen alkoivat muuttua sukupuolisensitiivisempään suuntaan, jatkui kokemuksellisessa eletyssä tilassa kotileikkien ja -nurkkauksien muistelu aina 1980-luvulle saakka.

Vapauttavat ulkotilat– tytöt liikkeessä ja lähellä

Jo vuonna 1919 ensimmäisessä lastentarhojen tarkastuskertomuksessa lastentarhanopettaja Elsa Borenius painotti ulkoilun ja oman pihan tärkeyttä (Borenius, 1919–1920). Lastentarhanopettajat pitivät liikkumista ja leikkimistä ulkona raittiissa ilmassa ja auringossa tärkeänä vastapainona sisällä keskittymistä ja paikalla oloa vaatineille askareille (Lauha, 1945, s. 33–34). Oman pihan puuttuessa leikkipaikkoina käytettiin leikkipuistoja, urheilukenttiä, lähimetsän reuna-alueita tai kallioita (Sillanpää, 2021). Lastentarhojen ulkoilualueet olivat lasten omaa aluetta, joista löytyi salaisia, aikuisen katseen ulottumattomissa olevia paikkoja sekä monipuolisia toiminnan mahdollisuuksia. Muistitietoaineistossa 1940-luvulta aina 1980-luvulle tyttöjen tila laajenee siirryttäessä sisätiloista ulos tyttöjen ja poikien leikkiroolien sulautuessa toisiinsa:

Pihassa oli iso kiipeilyteline, kivien ja kantojen koloja, pari keinua. Talon ympärillä leikittiin rosvoa ja poliisia, kirkonrottaa, sekä muita pihapelejä. Minä olin yleensä poikien leikissä mukana; juostiin, otettiin toisiamme kiinni, ja ”vakoiltiin” vastapuolen porukkaa. Takin vuoret repeilivät puissa kiipeillessä. Sitä sai taas kotona selitellä...” (SKS, KRA, Lastentarha- ja päiväkotimuistot, 2012, s. 380.)

Ulkona tytöt saivat juosta ja riehua enemmän kuin sisätiloissa jo lastentarha-aikana ja leikit olivat useammin tyttöjen ja poikien yhteisiä, kuten muistossa 1970–80-luvun taitteesta:

Talvella siirryttiin itse kentälle, missä oli myös valaistus. Kentän laitaan kaupunki aurasi valtavat lumikasat pois luisteluradalta ja niissä oli hyvä leikkiä ja rakennella vaikka tunneleita. Ne olivat kuin vuoristo. Niissä seikkaillen leikimme ainakin Galacticaa, jota kaikki varmaan katsoimme telkkarista, vaikka minusta se olikin miltei sietämättömän jännä – cylonit olivat tosi pelottavia. (SKS, KRA, Lastentarha- ja päiväkotimuistot, 2012, s. 5.)

Kuva 3. Kuvassa tytöt ja pojat yhteisessä lumileikissä 1970-luvulla. Kuva: Erkki Salmela, Helsingin kaupungin museo.

Lapsuuden lastentarhojen ulkoilupaikat näyttäytyvät aistivoimaisina tiloina, jotka olivat täynnä toimintaa ja kehollisia kokemuksia. Vastaavia kuvauksia löytyy 1950–60-lukujen helsinkiläisistä lähiötaloista lasten paratiiseina, joissa ympäristöä havaittiin kaikilla aisteilla kuunnellen, katsoen, haistaen, iholla tuntien ja liikkuen (Saarikangas, 2006, s. 193–195). Ulkotilat tarjosivat mahdollisuuksia myös mielikuvitukselle. Luonto ja erilaiset materiaalit innostivat tyttöjä monenlaisiin leikkeihin.

Kaikkein mieluisin leikki oli kuitenkin se kun minä ja kaverini leikimme pihalla löytöretkeilijää. Tarkoituksenamme oli tutkia, mitä mielenkiintoista pihalla löytyisi. Pihalla oli paljon erilaisia kasveja ja istutuksia muodostaen sinne erilaisia alueita. Lapsen silmään piha näytti isolta ja salaperäiseltä jota oli pakko lähteä tutkimaan. Löysimme eri näköisiä ja kokoisia kiviä ja kasvien lehtiä joita vertasimme keskenään. Leikimme, että tietyt kasvinlehdet auttavat tiettyihin vaivoihin ja luokittelimme niitä sen mukaan. Takapiha oli leikeisämme pohjoisnapaa, koska siellä oli enimmäkseen hiekkaa ja kiviä ja se oli yleensä varjossa. (SKS, KRA, Lastentarha- ja päiväkotimuistot, 2012, s. 495.)

Kyseisessä muistossa 1970-luvulta kaksi tyttöä roolittaa itsensä löytöretkeilijöiksi salaperäisellä ja isolla pihalla, joka heidän mielenmaisemassaan muuttui Pohjoisnavaksi. Tytöt liikkuvat ja toimivat hyödyntäen pihan eri alueita, ja mielikuvitustaan käyttäen muunsivat luonnon materiaaleja leikin tarpeisiin.

Itsenäisesti kuljetut lastentarhamatkat ilman aikuisia tarjosivat lapsille vielä laajemmat mahdollisuudet leikkiin, jopa kiellettyynkin, kuin ulkoilu lastentarhojen pihoidella aikuisten valvonnassa.

Varsinkin Sepon [nimi muutettu] kanssa kuljimme kotimatkat usein yhdessä. [...] Rauniot olivat erään talvisodan aikaisen pommituksen tulosta. Talo oli pommitettu ja vain perustukset ja osin ensimmäinen kerros oli jäljellä. Meitä oli kumpaakin vanhempien taholta kielletty, että sinne ei saa mennä, koska on vaara, että rapautumista tapahtuu, kun siellä kiipeilee, mutta houkutus oli suuri ja siellä kiipeiltiin myös. (SKS, KRA, Lastentarha- ja päiväkotimuistot 2012, s. 456.)

Matkoja tehtiin usein isommissa porukoissa, tytöt ja pojat yhdessä, jolloin itsenäisyys ja vapaus liikkua ilman aikuisia näyttäytyy positiivisena, nostalgisena muisteluna. Toisaalta lastentarhamatkojen kuvauksissa korostuu myös yksin kuljettujen matkojen pelko ja jännitys. Vaaran ja jännityksen kuvailu kerronnassa voi selittyä sillä, että aikuinen kuvailee omaa lapsuuden ympäristöään ja toimiaan jälkikäteen aikuisuuden näkökulmasta, jolloin näkemykset ja kokemukset esimerkiksi turvallisuudesta ovat hyvin erilaisia kuin lapsena (Kortelainen, 2008, s. 130). Erilaiset tulkinnat menneisyyden lapsuuden turvallisuudesta kuvastavat ristiriitoja, kun nostalgisoitu kuva oman lapsuuden itsenäisyydestä ja seikkailua tuottavista ympäristöistä kohtaa kerrontahetken ihanteet (Moll & Nevalainen, 2018, s. 47). Toisaalta tytöt kaipasivat ulkona myös opettajan läheisyyttä. Erityisesti 1940–50-luvuilta kerrotuissa muistoissa tytöt arvostivat ja ihannoivat opettajia ja heidän tarjoamaansa läheisyyttä:

Pihalla haluttiin aina pitää tädin kädestä kiinni ja kerran, kun taas moni tah toi, tati pyysi tuomaan monta hyppynarua, otti niiden keskikohdasta kiinni ja sanoi, että leikitään, että minulla on näin monta kättä ja kaikki saivat ottaa kiinni niistä hyppynarujen punaisista, puisista päistä. Ensin se oli hauskaa, mutta sitten ei tuntunutkaan yhtään samalta, kuin tädin oikea käsi. Ihan aina ei kuljettu tädin mukana, mutta oli kuitenkin tärkeää, että tati oli lähellä. (SKS, KRA, Lastentarha- ja päiväkotimuistot, 2012, s. 229.)

Usein naiselliseksi tuntemukseksi määritelty kosketus voidaan nähdä sukupuolittuneena välittämiseen ja läheisyyteen liittyvänä käytäntönä (Keränen & Ylitapio-Mäntylä, 2023; Kinnunen, 2013, s. 15; Ylitapio-Mäntylä & Uitto, 2018). Ruumiilliset tuntemukset ja kosketus olivat merkityksellisiä sekä negatiivisina että positiivisina muistoina. Valkoisen lamasturkin ja lakin riisuminen toi esille miellyttävän kosketusmuiston: ”Ennen kuin Eevä-täti alkoi kuoria minua, hän taputteli ja sanoi: ”Meidän pikkuinen jääkarhu!”” (SKS, KRA, Lastentarha- ja päiväkotimuistot, 2012, s. 215). Tyttöjen ja lastentarhan tai päiväkodin aikuisten läheisyys ilmeni kosketuksena pukemis- ja riisumistilanteissa sekä koristautumiseen ja ulkonäköön liittyvänä huomioimisena (ks. Värtö, 2000, s. 35–36), mutta myös suoran fyysisenä läheisyytenä muun muassa ulkoilutilanteissa (ks. Paju, 2013, s. 122–124). Muistitieto kertoo tyttöjen monipuolisesta, yksityiskohtia myöten kuvaillusta asuste- ja vaatevalikoimasta, kuten ruseteista, pinneistä, juhlamekoista, esiliinoista ja koruista, jotka lisäsivät mahdollisuuksia kosketukseen, huomioimiseen ja fyysiseen läheisyyteen.

Pohdinta

Olemme tässä artikkelissa analysoineet tyttöyden fyysistä, koettua ja elettyä tilaa lastentarhoissa ja päiväkodeissa kolmannen tilan teoretisointia hyödyntäen. Kolmanteen tilaan liittyvät lastentarha- ja päiväkotitoiminnan yhteiskunnalliset ja kulttuuriset merkitykset ja arvot näkyvät sekä muutoksina että pysyvyytenä fyysisissä tiloissa; salissa, ryhmätilassa, kotileikkihuoneessa tai -nurkkauksessa ja pihalla. Fyysisille tiloille ladattu arvomaailma on ollut eri aikoina erilainen ja esimerkiksi kodinomaiset, puolipäivätoimintaa ylläpitäneet lastentarhatilat toimintoineen edustivat pitkälti feminiinisiä piirteitä. Lastentarha- ja päiväkotikulttuurin vahvat perinteet näkyvät kotileikkien maailmojen kuvauksina läpi aineiston aina 1980-luvulle saakka. Muistoissa tyttöys näyttäytyy pikemminkin myöhemmän elämän rakennusaineena kuin näkökulmana tämän päivän toimintaan, jota tutkitaan ja ymmärretään sen omilla ehdoilla (Backman Prytz & Forsberg Koel, 2023).

Siirryttäessä lastentarha-ajan puolipäivätoiminnan painotuksista kohti päiväkotien kokopäivätoimintaa lapsille kohdenneet neliömäärät kasvoivat ja jakotilojen määrä lisääntyi. Tämä voidaan tulkita myös tyttöjen toimintaa laajentavana muutoksena. Puolipäiväryhmissä toiminta keskitettiin pöytien ääreen usein ahtaaseen huoneeseen ja sen katsottiin sopivan paremmin rauhallisille ja ahkerille tytöille. Kun 1950-luvulla käynnistyi keskustelu kokopäiväryhmien tilaratkaisuista, opettajat mainitsivat erityisesti poikien tarpeen riittävään tilaan sekä liikunnallisiin toimintoihin (Airila, 1951). 1970–80-lukujen asiakirja-aineistosta nousee esille orastava tasa-arvokeskustelu ja sukupuolisensitiivinen toiminta, joka ilmenee sukupuoleen sidottujen toimintamahdollisuuksien tiedostamisena. Päiväkotimuistoissa tytöillä onkin nähtävissä enemmän sekä fyysistä että henkistä tilaa vastustaa, käyttää mielikuvitusta ja valita sukupuolesta riippumattomia leikkirooleja.

Tyttöjen toiminta sijoittuu ja sitä harjoitetaan materiaalisissa ja rakenteellisissa kehyksissä, jotka voivat sekä kaventaa että kasvattaa toiminnan tilaa (Vera-Grey, 2017). Fyysiset tilat ja aineelliset esineet ohjaavat, kutsuvat, mahdollistavat tai estävät lasten toimintaa lastentarhoissa ja päiväkodeissa (ks. Paju, 2013). Myös historiatietoisuus muokkaa tyttöjen ajatuksia tyttönä ja naisena olemisen tavoista ja mahdollisuuksista toimia (Ristaniemi, 2024). Tämän artikkelin tulosten perusteella esimerkiksi lastentarhan kotileikki selkeine rooliodotuksineen ilmentää tyttöyden kaventunutta tilaa sukupuolittuneessa kehyyksessä, kun sitä vastoin löytöretkeily päiväkodin pihalla laajentaa toiminnan tilaa ja tyttöyden roolia. Toisaalta feminiinisillä rooleilla kotileikeissä tai salin laululeikeissä on paikkansa myös 1970–80-lukujen muistoissa. Leikit eivät sinänsä ole sukupuoleen sidottuja, mutta päiväkodin henkilöstö voi omalla toiminnallaan ohjata lapsia sukupuolelle ominaisiin leikkeihin (Ks. Børve & Børve, 2016). Leikkikulttuuri voi toistaa tai purkaa näitä sukupuolittuneita käytäntöjä (Ylitapio-Mäntylä & Uitto, 2018, s. 30).

Varhaisimmat lapsuusmuistot saattavat kertoa enemmänkin lapsen kohdistuneista odotuksista sekä vaadituista tehtävistä ja suorituksista kuin lapsuuden kokemisesta sellaisenaan (Korkiakangas, 1996, s. 33). Tällainen odotusten ja suoritusten rakennelma on löydettävissä aineistostamme erityisesti perinteisen lastentarha-ajan toiminnasta kertovissa muistoissa taidoista, kuten laulu- ja esiintymistaidosta, kädentaidoista sekä laululeikkien nopeasta omaksumisesta. Nämä muistellut taidot heijastelevat perinteiseen lastentarhatoimintaan pohjautuneita tyttöihin kohdistuneita odotuksia, toki myös aikuisuuden näkökulmasta tarkasteltua taitojen myötä kasvanutta toimijuutta.

Kiinnostava poikkeus löytyy ulkotiloista, kun lastentarha-ajan ulkotoiminnasta kerrottaessa kirjoitustyylillä muuttuu mahdollistaen rajumpienkin leikkien kuvaamisen ja tyttöyden roolin, jossa vaatteet repeilevät ja polvet ovat naarmuilla. Voidaankin todeta, että piha fyy-

sisenä tilana on mahdollistanut koko tutkittavalla ajanjaksolla tytöille laajemman eletyn tilan ympäristön. Ulkoleikeissä tytöillä oli vapaampaa tyttöjen ja poikien leikkiessä usein yhdessä. Lastentarha-ajan muistot heijastelevat tottelevaisuus- ja kuuliaisuuskuultuuria sisätiloissa, kun ulkotiloissa tytöillä oli mahdollisuus irrotella. Silti lastentarha-ajan ulkoleikien muistoissa osa kirjoittajista painottaa opettajan lähellä olemista (ks. myös Ylitapio-Mäntylä, 2009, s. 106; Strandell, 1996, s. 84). Läheisyyden kokemiseen vaikuttavat sukupuolen lisäksi myös lapsen ikä sekä paikka, jossa lapsi kohdataan (Keränen & Ylitapio-Mäntylä, 2023). Onkin tärkeää pohtia, miten paljon läheisyys sukupuolittuneena käytäntönä ”periytyy” sukupolvelta toiselle piilossa olevana kulttuurisesti toistettuna toimintana. Kenelle läheisyys on sallittua, ja kuka jää siitä paitsi? Millaisia tilallisia ulottuvuuksia läheisyyden kokemuksilla on?

Tässä artikkelissa olemme tuoneet esille sukupuolittavan toimintakulttuurin juuria varhaiskasvatuksen tilallisissa konteksteissa uusintamisen, mutta myös toisin tekemisen mahdollisuuksien näkökulmasta. Tutkimuksemme tulokset osoittavat tilallista jatkumoa sukupuolittavista käytännöistä varhaiskasvatuksessa, mutta myös avoimen ja mielikuvitusta ruokkivan tilan lisääntymisen merkitystä ilman sukupuolen määrittämää tapaa toimia.

Aineistot

Muistitietoaineistot

SKS, KRA *Lastentarha- ja päiväkotimuistot*, 2011–2012. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkisto, perinteen ja nykykulttuurin kokoelma.

Kirjalliset lähteet

- Airila, M. (1951). Lastentarhan voimistelutelineet. *Lastentarha* 6/1951, s. 92–93.
- Axelson, K. (1950). Lastentarhaintarkastaja Kaarina Axelsonin kirje Helsingin kaupungin sanomalehtitoimistolle. HKA, lähteneet kirjeet 1950.
- Elsa Boreniuksen kokoelma, *Tarkastuskertomuksia*. Työväen arkisto.
- KM 1951:72. *Lasten päiväkotijärjestelmän kehittämistä suunnittelemaan asetetun komitean mietintö*. Komiteanmietintö.
- KM 1980:31. *Päivähoidon kasvatusvoitekomitean mietintö*, Komiteanmietintö.
- Lauha R. (1945). Lastentarhalasten ulkoilemisesta. *Lastentarha* 3/1945, s. 33–34.
- Päiväkodin toimitilojen suunnittelu*. (1980). Sosiaalihalitus.
- Waris, E. (1928). Lastentarhain sisäinen järjestely. Esitelmä pohjoismaisen lastentarhakoouksen opintoviikolla. *Lastensuojelulehti* 8–9, s. 150–154.

Kirjallisuus

- Aaltonen, S. & Honkatukia, P. (toim.). (2002). *Tulkintoja tytöistä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Abrams, L. (2010). *Oral History Theory*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203849033>
- Alander, E. (1923). *Ebeneserkoti. Katsaus Hanna Rothmanin ja Elisabeth Alanderin laitosten 32-vuotiseen toimintaan 1890–1922*. Weiling & Göös.

- Allen, A. (2000). Children Between Public and Private Worlds: The Kindergarten and Public Policy in Germany, 1840-Present. Teoksessa R. Wollons (toim.), *Kindergartens and Cultures: The Global Diffusion of an idea* (s. 16–41). Yale University Press.
- Anttila, A., Ojanen, K., Saarikoski, H. & Timonen, S. (2011). Tyttöjen juttuja. Tyttökulttuurin monimuotoiset tilat. Teoksessa K. Ojanen, H. Mulari & S. Aaltonen (toim.), *Entäs tytöt? Johdatus tyttötutkimukseen* (s. 135–172). Vastapaino.
- Apo, S. (2018). *Ihmesatujen historia*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Backman Prytz, S. & Forsberg Koel, J. (2023). Flickors och pojcars lek i dockvrå och dockskåp: Normativa förväntningar och hierarkier i förskolan vid mitten av 1900-talet. *Nordic Journal of Educational History Vinjett*, 10(1), 1–64. <https://doi.org/10.36368/njedh.v10i1.236>
- Børve, H. E. & Børve, E. (2017). ”Rooms with gender: physical environment and play culture in kindergarten.” *Early Child Development and Care*, 187, 1069–1081. <https://doi.org/10.1080/03004430.2016.1223072>
- Certeau, M. (2013). *Arkipäivän kekseliäisyys. 1: Tekemisen tavat*. niin & näin.
- Finne, M. (1992). *Palikat, poikakärri ja paperkukkaseppel*. Oy Finn Lectura Ab.
- Heikkinen A. & Rautakivi S. (1972). *Esikouluikäisten ohjaus*. Gummerus oy.
- Huuki, T. (2016). Pinoa, pusua ja puserrusta: vallan sukupuolistuneet virtaukset lasten leikissä. *Sukupuolentutkimus*, 29(3), 11–24. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201703011934>
- Hytönen, K. (2013). Monikasvoinen 1950-luku. Teoksessa K. Hytönen & K. Rahkonen (toim.), *Onnen aika? Valoja ja varjoja 1950-luvulla* (s. 7–13). Atena Kustannus Oy.
- Hytönen, K. (2016). Tutkija aikamatkustajana. Mennyt, nykyhetki ja tulevaisuus keruukilpailuvastauksissa. Teoksessa P. Korkiakangas, P. Olsson, H. Ruotsala & A. Åström (toim.), *Kirjoittamalla kerrotut. Kansatieteelliset kyselyt tiedon lähteenä* (s. 301–337). Ethnos.
- Hänninen, S. & Valli, S. (1986). *Suomen lastentarhatyön ja varhaiskasvatuksen historia*. Otava.
- Jouhki, E. (2022). Lapsuuden rajoilla. Lapsuusmuistot omaelämäkerrallisessa kirjoittamisessa. Teoksessa K. Vehkalahti, E. Jouhki, S. Lipkin, J. Sitomaniemi-San & T. Kuokkanen (toim.), *Matkaopas lapsuuden historian tutkimukseen. Monitieteisiä näkökulmia ja menetelmiä* (s. 111–136). Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Jouhki, E. & Moll, V. (2023). ”Niukasti elävän perheen lapselle huvipuisto” – Leikkikentät lasten hyvinvoinnin rakentajina. *Historiallinen aikakauskirja*, 121(4), 351–364.
- Kaarinen, M. (1995). *Nykyajan tytöt: Koulutus, luokka ja sukupuoli 1920- ja 1930-luvun Suomessa*. Suomen historiallinen seura.
- Kalliala, M. (2022). *Paras leikkini. Muumiohipasta vakoojaoraviin*. Gaudeamus.
- Keränen, V. & Ylitapio-Mäntylä, O. (2023). Big and small, girls and boys: intersecting gendered touch practices in early childhood educators’ discourses. *Gender and Education*, 36(2), 135–147. <https://doi.org/10.1080/09540253.2023.2282985>
- Kinnunen, T. (2013). *Vahvat yksin, heikot silytyksin. Otteita suomalaisesta kosketuskulttuurista*. Kirjapaja.
- Korhonen, M. (1989). *Käytäntöshokki. Tutkimus päiväkodin toimintatavan muutoksesta*. Vastapaino.
- Korhonen, M. (2006). Sukupolven merkitys vuorovaikutussuhteissa. Teoksessa K. Karila, M. Alasuutari, M. Hännikäinen, A. Nummenmaa & H. Rausku-Puttonen (toim.), *Kasvatusvuorovaikutus* (s. 51–69). Vastapaino.

- Korkiakangas, P. (1996). *Muistoista rakentuva lapsuus. Agraarinen perintö lapsuuden työnteon ja leikkien muistelussa*. Kansantieteellinen arkisto 42. Suomen muinaismuistoyhdistys.
- Korkiakangas, P. (1999). Muisti, muistelu, perinne. Teoksessa E. Kiuru, B. Lönnqvist & E. Uusitalo (toim.), *Kulttuurin muuttuvat kasvat: Johdatusta etnologiatieteisiin* (s. 155–176). Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kortelainen, K. (2008). *Penttilän sahayhteisö ja työläisyys: Muistitietotutkimus*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Koski, L. (2011). Teksteistä teemoiksi – dialoginen tematisointi. Teoksessa A. Pusa & P. Juuti (toim.), *Menetelmäviidakon raivaajat. perusteita laadullisen tutkimuslähestymistavan valintaan* (s. 126–149). Johtamistaidon opisto.
- Kosonen, U. (1998). *Koulumuistoja naiseksi kasvamisesta*. Jyväskylän yliopisto.
- Käyhkö, M. (2020). ”Osaanko mä nyt olla tarpeeksi yliopistollinen?” Työläistäustaiset yliopisto-opettajanaiset ja luokan kokemukset. *Sosiologia*, 1/2020, 7–25.
- Käyhkö, M. (2021). Muistelutymenotelmä. Teoksessa S. Rynänen & A. Rannikko (toim.), *Tutkiva mielikuvitus. Luovat, osallistuvat ja toiminnalliset tutkimusmenetelmät yhteiskuntatieteissä* (s. 215–241). Gaudeamus.
- Lindstén, H. (2011). Kahvihetken kokemisesta muistitiedossa. Teoksessa S. Lakomäki, P. Latvala & K. Laurén (toim.), *Tekstien Rajoilla: Monitieteisiä Näkökulmia Kirjoitettuihin Aineistoihin* (s. 296–315). Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Lönnqvist, B. (1992). *Ting, rum och barn: Historisk-antropologiska studier i kulturella gränser och gränsöverskridande*. Suomen muinaismuistoyhdistys.
- Malinen, A. & Tamminen, T. (2022). *Leikitäänkö? Lasten kaverisuhteet 1900-luvun Suomessa*. Gaudeamus.
- Moll, V. & Nevalainen, L. (2018). ”Silloin oli ihan normaalia, että lapset kulkivat itseksensä tarhaan ja sieltä kotiin”: Muistitietoaineistojen itsenäiset kaupunkilaislapset. *ELORE*, 25(2), 33–52. <https://doi.org/10.30666/elore.77213>
- Musgrove, N., Leahy, C. & Moruzi, K. (2019). Hearing Children’s Voices: Conceptual and Methodological Challenges. Teoksessa K. Moruzi, N. Musgrove & C. Leahy (toim.), *Voices from the past: New Historical and Interdisciplinary Perspectives* (s. 1–25). Palgrave studies in the History of Childhood. Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-3-030-11896-9_1
- Ojanen, K. (2011). Katsaus tyttö tutkimuksen suomalaiseen historiaan ja keskusteluihin. Teoksessa K. Ojanen, H. Mulari & S. Aaltonen (toim.), *Entäs tytöt? Johdatus tyttö tutkimukseen* (s. 9–43). Vastapaino.
- Paju, E. (2013). *Lasten arjen ainekset – Etnografisen tutkimus materiaalisuudesta, ruumiillisuudesta ja toimijuudesta päiväkodissa*. Tutkijaliitto.
- Peltonen, U. (1996). *Punakapinan muistot. Tutkimus työväen muistelukerronnan muotoutumisesta vuoden 1918 jälkeen*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Portelli, A. (1997). *The Battle of Valle Giulia. Oral History and the Art of Dialogue*. The University of Wisconsin Press.
- Portelli, A. (2012). *Käskey on täytetty: Historia, muisti ja verilöyly Roomassa 1944*. Faros.
- Puutio, E. (2024). ”Sais rakastaa ketä haluaa ja olla millanen on”. *Alakouluikäisten suhdetkulttuurit tyttöyksien rajapinnoilla sekä niiden moninaisuuden mahdollistuminen* [väitöskirja, Oulun yliopisto] Acta Univ. Oul. E 231. Oulun yliopiston tutkijakoulu; Oulun yliopisto, kasvatustieteiden ja psykologian tiedekunta. <https://urn.fi/URN:NBN:fi:oulu-202404122697>

- Päivänsalo, P. (1948). *Murrosikäisten sosiaalinen kehitys lähinnä oppikoululaisia silmällä pitäen*. Hyvinkään Kirjapaino Osakeyhtiö.
- Pöysä, J. (2015). *Lähiluvun tieto*. Suomen kansantietouden tutkijain seura.
- Raittila, R. (2008). *Retkellä. Lasten ja kaupunkiympäristön kohtaaminen*. Jyväskylä University Printing House.
- Ristaniemi, H. (2023). ”Täällä on merkitystä mihin sukuun synnyt, se vaikuttaa kaikkeen.” *Historiatietoisuuden muotoutuminen ja merkitykset Suomen saamelaisalueen tyttöjen elämässä* [väitöskirja, Oulun yliopisto]. Acta Univ. Oul. B 203. Oulun yliopiston tutkijakoulu; Oulun yliopisto, Humanistinen tiedekunta. <https://urn.fi/URN:ISBN:9789526235370>
- Saarikangas, K. (2006). *Eletyt tilat ja sukupuoli. Aukkaiden ja ympäristön kulttuurisia kohtauksia*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Sillanpää, T. (2021). *Tila, lapsi ja toimijuus. Lastentarha-arjen murrokset ja jatkuvuudet muistitietoaineistoissa* [väitöskirja, Helsingin yliopisto]. Kasvatustieteellisiä tutkimuksia 119. Unigrafia. <http://hdl.handle.net/10138/333485>
- Sillanpää, T. (2023). The Children’s Scale in Finnish Kindergarten Interiors from 1920s to 1980s. *Nordic Journal of Educational History*, 10(2), 85–106. <https://doi.org/10.36368/njedh.v10i2.482>
- Soja, E. W. (1996). *Thirdspace. Journeys to Los Angeles and other real-and imagined places*. Blackwell Publishers Ltd.
- Soja, E. W. (1999). Thirdspace: Expanding the Scope of the Geographical Imagination. Teoksessa D. Massey, J. Allen & P. Sarre (toim.), *Human Geography Today* (s. 260–278). Polity Press.
- Strandell, H. (1995). *Päiväkotien lasten kohtauksipaikkana. Tutkimus päiväkodista sosiaalisten suhteiden kenttänä*. Gaudeamus.
- Thompson, A. (2011). Memory and Remembering in Oral History. Teoksessa D. A. Ritchie (toim.), *The Oxford Handbook of Oral History* (s. 77–95). Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780195339550.013.0006>
- Tuomaala, S. (2011). Menneisyyden tytöt ja tyttöjen historia. Marginaalista haastajiksi? Teoksessa K. Ojanen, H. Mulari & S. Aaltonen (toim.), *Entäs tytöt? Johdatus tyttö-tutkimukseen* (s. 45–87). Vastapaino.
- Vehkalahti, K. (2008). *Daughters of Penitence: Vuorela State Reform School and the construction of reformatory identity, 1893-1923*. University of Turku, Cultural History.
- Vehkalahti, K. & Jouhki, E. (2022). Lapsuuden ja nuoruuden historian näkökulmia muistitietotutkimukseen. Teoksessa U. Savolainen & R. Taavetti (toim.), *Muistitietotutkimuksen paikka. Teoriat, käytännöt ja muutos* (s. 366–391). Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Vehviläinen, M. (1974). *Sukupuoliroolit lasten päiväkodeissa*. Valtioneuvoston kanslian julkaisuja 1974:8. Valtion Painatuskeskus.
- Vera-Grey, E. (2017). Outlook.: Girlhood, Agency, and Embodied Space for Action. Teoksessa B. Formark, H. Mulari, & M. Voipio (toim.), *Nordic Girlhoods. New Perspectives and Outlooks* (s. 127–135). Springer International Publishing AG. https://doi.org/10.1007/978-3-319-65118-7_7
- Vuorisalo, M., Rutanen, N. & Raittila, R. (2015). Constructing relational space in early childhood education. *Early years: an international journal of research and development*, 35(1), 67–79. <https://doi.org/10.1080/09575146.2014.985289>
- Värtö, P. (2000). ”Mies vastaa tekosistaan...siinä missä nainenkin”: Maskuliinisuuden rakentaminen päiväkodissa. Kuopion yliopiston painatuskeskus.

- Wasmuth, H. (2020). *Fröbel's pedagogy of Kindergarten and Play. Modifications in Germany and the United States*. Routledge, Taylor & Francis Group. <https://doi.org/10.4324/9780429059278>
- Westberg, J. (2010). Det uppfostrande rummet: om liberala och disciplinära styrningsrationalityens materiella kultur i svenska förskolor under första hälften av 1900-talet. Teoksessa I. A. Larsson (toim.), *Fostran i skola och utbildning: historiska perspektiv* (s. 60–80). Fören.
- Ylitapio-Mäntylä, O. (2009). *Lastentarhanopettajien jaettuja muisteluja sukupuolesta ja vallasta arjen käytännöissä* [väitöskirja, Lapin yliopisto] Acta Universitatis Lapponiensis 171. Lapin yliopistokustannus.
- Ylitapio-Mäntylä, O. & Uitto, M. (2018). Muistoja sukupuolesta ja tunteista – lastentarhanopettajaopiskelijat kertovat lapsuudestaan. *Kasvatus & Aika*, 12(4), 22–36. <https://journal.fi/kasvatusjaaika/article/view/76613>

KT Taina Sillanpää työskentelee toiminnanjohtajana Ebeneser-säätiössä.

KT dosentti Outi Ylitapio-Mäntylä toimii yliopistonlehtorina Oulun yliopiston Kasvatustieteiden ja psykologian tiedekunnassa.